

JURNALİSTİKA**«BİRLƏŞİK QAFQASYA» -
QAFQAZ BİRLİYİ İDEYASININ TRİBUNASI****A.TAHİRLİ**

Əli xan Qantəmirin redaktorluğu ilə «Milli istiqlal məfkurəsini yayan aylıq məcmuə» «Qafqasya»dan (cəmi 17 nömrəsi çıxmışdır) sonra yenə onun rəhbərliyi ilə Qafqaz İstiqlal Komitəsinin orqanı «Birləşik Qafqasya» nəşrə başladı. Əslində bu ad altında «Qafqasya» öz nəşrini davam etdirdi - desək, yanlışdır. Çünki proqram, məram, mövzu, problem və yazarlar baxımından «Birləşik Qafqasya» öz sələfindən fərqlənmirdi. Təsadüfi deyil ki, «Birləşik Qafqasya»nın «Yeni ilə qədəm qoyarkən» adlı baş məqaləsində belə yazılmışdır: «18 ay əvvəl təşəbbüs qrupunun nəşrə başladığı «Qafqasya» jurnalı konfrans tərəfindən tam bəyənilmişdir. Qafqaz İstiqlal Komitəsinin (QİK) təsis edən konfrans «Qafqasya» jurnalının adının dəyişdirilməsi və onun QİK-in orqanı kimi «Birləşik Qafqasya» adı ilə buraxılması haqda qərar vermişdir» (13, №1 (18-19), yanvar-fevral 1953). Baş məqalədə deyilir ki, yeni qüvvə və enerji ilə öz işimizi davam etdirərkən, Qafqazın azadlığı və müstəqilliyi ideyasını doğma hesab edən həmvətənlərimizin və oxucularımızın bizi başa düşəcəklərinə ümid edirik.

«Qafqasya» kimi ayda bir dəfə üç dildə (türk, ingilis və rus) çıxan «Birləşik Qafqasya» öz proqramını belə bəyan edirdi:

- Qafqaz xalqlarının bolşevik tiranlığından azadlığı və Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan, Şimali Qafqazdan ibarət müstəqil Qafqaz Konfederasiyası uğrunda mübarizə aparır;

- ümumi orqan kimi vətənimizin bütün milli və vətənpərvər qüvvələrini birləşdirməyə çalışır və bu vəzifəni yerinə yetirməyə bütün Qafqaz mühacirətini dəvət edir;

- azadlıq uğrunda mübarizədə SSRİ-dəki bütün məhkum millətlərin əməkdaşlığına və onlarla bu işdə vahid cəbhə yaratmağa tərəfdardır;

- xaricin milli problemlərimizlə tanışlığı məqsədilə mühacirətdəki və vətəndəki qafqazlıların həyatı ilə bağlı geniş informasiya verəcək.

Qafqaz konfederasiyası ideyasının yarandığı vaxtdan ona soyuq münasibət bəsləyən erməni mühacirətinin təmsilçiləri əvvəlki nəşrlər kimi «Birləşik Qafqasya»nın da fəaliyyətində nəzərə çarp-

mırlar. Əsasən Azərbaycan, Gürcüstan və Şimali Qafqaz nümayəndələrinin tribunasına çevrilən «Birləşik Qafqasya» öz işini bir neçə istiqamətdə qururdu:

- «vahid və bölünməz Rusiya» şüarını özlərinə fəaliyyət proqramı kimi qəbul edən və SSRİ-dəki qeyri-rusların istiqlal haqqını tanımaq istəməyən rus mühacirlərinin tənqidi; (Mirzə Bala. «Bizdə və onlarda tarixi haqq anlayışı» (350), «Sovetlər Birliyində əhali və rus olmayan millətlər məsələsi» (352), «Rus imperiazmi və onun alətləri» (354). «Bolşevik Əleyhdarları Mücadilə Koordinasiya Mərkəzi» (8, №6 (23), iyun 1953). T.Kulik. «Belə bir Rusiyanı sevmək qəbulmu?» (235).

- Qafqaz Konfederasiyası ideyasının tarixi əhəmiyyəti və aktuallığının təbliği; (D.Vaçnadze. «Tarixi hədəfimiz» (517), «Xaricdə Qafqaz birliyi hərəkatı tarixi» (8, №3-4 (20-21) mart-aprel, №6 (23), iyul 1953).

- rus mühacirləri ilə əməkdaşlıq edən qeyri-rus mühacir birliklərinin və onların liderlərinin tənqidi; («Bəzi nəşriyyat münasibətilə» (8, №5 (22) may 1953), İbrahim Ulubaş. «Oxucu məktubu» (489).

- Amerika Komitəsinin fəaliyyəti ilə bağlı materiallar; (M.Zurabişvili. «Amerikanın millətlər məsələsi politikasında dəyişiklik» (527), «Amerika Komitəsi və biz» (528).

- Qafqaz xalqlarının istiqlal uğrunda mübarizə tarixi və yolunun işıqlandırılması; (Ə.Mağoma. «Matəm günü» (269), S.Təkinər. «Azərbaycanda fikir hərəkatları» (452), M.Ə.Rəsulzadə. «Azərbaycanın qara günü» (430), «Azərbaycan istiqlalının elanı» (431), E.Kırımal. «Şimali Qafqaz istiqlalının 1918-ci ildə türk və alman mətbuatında işıqlandırılması» (240), Mirzə Bala «Müstəqil Azərbaycan» (355), M.H.Türkəqul «Azərbaycan türklərinin istiqlal günü» (480), «Qafqaz Cümhuriyyətlərinin 35-ci istiqlal ildönümləri» (481), M.Məmmədzadə «Yeni tariximizin mühüm günlərindən» (359), «Azərbaycanın milli zəfər günü» (362), M.Ə.Rəsulzadə «Türk ellərinin davası» (432).

- Qafqazın istiqlalı uğrunda mücahidlərin həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı materiallar; (Ə.Qantəmir. «Noy Jordaniya» (252), S.Təkinər. «Mətbuat həyatında 50 il» (454).

- sovet rejimi və kommunist ideologiyasının, sovet həyat tərzinin tənqidi; (Bulaq-Başı. «Sovet teatrı dinsizlərin mücadilə vasitəsidir» (153), V.Banks. «Sovetlərdə mədəni müxtariyyət iddiası» (147), V.Zagidze. «Tiflisin NKVD zindanlarında» (526), S.Təkinər. «Tarix boyunca kommunistvari fikir və hərəkatlar» (455), M.Dövlətbəy. «Milli bölgələrdə kolxozların quruluşu» (173), «Sovetlərdə araba nəqliyyatı» (174), M.B.Məmmədzadə. «Bağırovun təmizlənməsi» (360), V.Nuhoglu. «Qafqazda kolxozlar necə qurulmuşdu» (363), M.Novruz. «Sovetlər Birliyində ÇEKA məmurlarının yetişdirilməsi» (376), M.H.Türkəqul. «Rus boyunduruğunda yaşayan türklər» (487).

- beynəlxalq münasibətlər və SSRİ-nin xarici siyasəti ilə bağlı

materiallar; (M.H.Türkəqul «Sovetlərlə yeni soyuq hərbi taktikaları» (478), «Stalinin ölümü və Malekovun direktivləri» (479), «İngilis kraliçası II Elizabetin tacqoyma törəni» (8, iyun 1953, №6 (23)), «Berlin hadisələri və Sovet böhranı» (482), «Malenkov təhdid edir» (483), «Adenauerin zəfəri və sovet siyasətinin iflası» (484), «Sovetlər Almaniyada» (486), G.Токayev. «Kremlin diktatorları» (469).

- ədəbi, mədəni həyatla bağlı materiallar; (Mirzə Bala «Mirzə Fətəli və əlifba inqilabı» (353), «Mirzə Fətəli və Puşkin» (356), «Azərbaycan teatrının 80 illiyi» (361).

«Rusiya Xalqlarını Qurtarma Amerika Komitəsi» mövcud vəziyyəti nəzərə alaraq, yarandığı vaxtdan bir müddət sonra adını dəyişdi və «SSRİ Xalqlarını Qurtarma Amerika Komitəsi» adı altında fəaliyyət göstərməyə başladı.

Təbii ki, bu prosesdə ruslarla əməkdaşlıq etməyən və Amerika Komitəsini də tənqid hədəfinə alan və «hər şeydən öncə istiqlal» - deyən qeyri-rusların qızgın təbliğatı əhəmiyyətli rol oynamışdı. «Qafqasya» kimi «Birləşik Qafqasya» da bu ideoloji mübarizənin önündə gedirdi. Rus mühacirlərinin liderlərindən, ideoloqlarından biri S.Melqunov özünün şovinist fikirlərini, «bütöv və bölünməz Rusiya» tərəfdarı olduğunu gizlətmirdi. O, nə Rusiyanın tarixini bilir, nə bu günü duyur, nə də sabahı görürdü. S.Melqunov yazırdı: «Mənim nəzərimdə Rusiya - tarixən təşəkkül etmiş yekparə bir üzviyyətdir. Bu üzviyyəti, bu və ya başqa təsadüfi ehtimallar, nə qədər realitə təşkil edərlərsə- etsinlər, qətiyyəni poza bilməzlər. Bu səbəblə, dövlət şüuru, mənəcə, millətlərin istiqlal haqqından daha çox yüksəkdir». «Rusiya tarixi mazisi (keçmiş - A.T.), bolşevizm dövründəki tragik halı və istiqbalı ilə bir bütündür». «Rusiyanın tarixən təşəkkül etmiş bütünlüyünü, həssasiyyətlə və xarakterlə müdafiə etmək vəzifəsi bizə tərəttüb (vəzifə, borc - A.T.) edər». «Rusiya millətləri, müsəvi haqlara malik olmaqla bərabər, tarixən təşəkkül etmiş yekparə bir üzviyyət olan Rusiya vəhdəti içində parçalanmaz bir küll təşkil edərlər». «Biz bolşevizmlə mücadilə bəhanəsilə Rusiyanın parçalanmasına müsəidə edə bilmərik» («Rossiyskiy demokrat» jurnalı, №2, 1951-ci il).

Azərbaycan mühacirlərinin liderlərindən biri, böyük qələm sahibi M.B.Məmmədzaadə S.Melqunovun və onun kimilərinin əsası olmayan belə tezislərini tutarlı tarixi faktlarla alt-üst edir və haqlı sual verir: «Bu nə biçim tarixi haqdır ki, müdhiş İvanın, Dəli Pyotrın, çılğın Katerinanın qanlı fətuhatını haqlı, ona qarşı mövcudiyyətlərini mühafizəyə müvəffəq olan millətləri haqsız sayır? Qılınc, qan və atəş gücü ilə, vəhşət və barbarlıqla «tarixən təşəkkül etmiş Rusiya» varsa, o «millətlər zindanı»nda, o təhcir, imha, mühacirət və ruslaşdırma cəhənnəmində, milli mövcudiyyətlərini qoruya biləcəq qədər mədəni və insani qüdrət göstərmiş olan millətlər də vardır... Rusiyanın özünə «tarixi bir haqq» təmin edən Qafqaz müharibələri bütün dünyanın nifrətini qazandığı halda, qafqazlıların qəhrəmancasına müqavimətləri, mədəni in-

sanlığın vicdanını teshir (özünə bağlamaq - A.T.) etmişdir» (350). Mirzə Bala «böyük rusiyaçı, antibolşeviklərin lideri S.Melqunov»a Rusiyanın 1917-ci ildə necə param-parça olduğunu xatırladır və yazır ki, əgər çarlığın istila və fütuhatları bir haqq sənədi olaraq qəbul edildikdən sonra eyni metodla «tarixdən təşəkkül etmiş Sovetlər Birliyi» deyilən «millətlər zindanına» qarşı niyə mücadilə edirik?!

Böyük ideoloq M.B.Məmməd zadə məqalənin sonunda maraqlı nəticəyə gəlir: «Onların «tarixi haqqı», bizzat (şəxsən-A.T.) haqqın özünü və ədalət məfhumunu inkar edən rus imperalizmindən ibarətdir. Biz yüzdə yüz haqlı, onlar yüzdə yüz haqsızdırlar».

Mirzə Bala qeyri-rus mühacirlərini düşündürən, narahat edən bu problemə dəfələrlə müraciət etmiş, onu müxtəlif rəqurslardan işıqlandırmışdır. «Böyük, bütün və bölünməz rusiyaçılar, rus olmayan millətlərin istiqlal haqlarını inkar edərkən, irəli sürdükləri «mucib səbəblərdən» (gərəkli, vacib-A.T.) biri də Sovetlər Birliyində cərəyan edən nüfus (əhali - A.T.) hərəkətləri nəticəsində rus olmayan millətlərin ruslarla qaynayıb qarışdıqları və mütəcanis (harmonik-A.T.) bir rus kütləsi halına gəldikləri iddiasıdır» - cümləsi ilə başlayan «Sovetlər Birliyində nüfus hərəkəti və rus olmayan millətlər məsələsi» (352) adlı məqaləsində Mirzə Bala «Bolşevik Əleyhdarları Mücadilə Koordinasiya Mərkəzi»nin rəisi S.Melqunovun yaxın silahdaşı V.A.Nikitinin təmsalında «böyük, bütün və bölünməz rusiyaçı antibolşeviklərin» bütün arqumentlərini tarixi faktlarla tərksilah edir və heyrətamiz uzaqgörənliklə yazır ki, Sovetlər Birliyi çökdüyü zaman rus olmayan millətlər daha sağlam, daha diri, daha mükəmməl birər topluluq olaraq tarix səhnəsində doğacaq, millətlərin ölmədiyini, ölməyəcəyini və əbədiyyən yaşayacaqlarını bütün dünyaya elan edəcəklər.

«Bolşevik Əleyhdarları Mücadilə Koordinasiya Mərkəzi» (358) adlı məqaləni eyni zamanda üç qüvvənin - rus mühacirlərinin, onlarla əməkdaşlıq edən qeyri-rus mühacirlərinin və onları maddi və mənəvi cəhətdən dəstəkləyən Amerika Komitəsinin proqramının tənqidi adlandırmaq olar. «... başda Kerenski və Melqunov olmaqla bütün rus mətbuatı, bütün rus partiyaları və şəxsiyyətləri «Rusiyanı parçalamaq kimi xəyali planlar quran» millətçiləri aforoz edərək (adını belə eşitmək istəməyərək - A.T.), milli məfkurəyə qarşı mübarizə aparırlar. Ukrayna və Belarus mühacirlərindən heç bir təşəkkül onlara qoşulmasa da, bəzi qeyri-rus mühacir təşkilatlar «milli davaya xəyanət edərək» ruslarla əməkdaşlığa razılıq vermişlər. «Millətlər haqqında fikir birliyi olmayan» Amerika Komitəsinin fəaliyyəti isə «hər şeydən öncə - istiqlal» şüarını rəhbər tutan mühacirləri qane etmirdi. Bununla belə, adını tez-tez dəyişən Amerika Komitəsinin əməlinə də tərəqqi hiss olunurdu.

Məqalədə deyilir: «Visbaden-Münhen əsəri (Bolşevik Əleyhdarı Mücadilə Koordinasiya Mərkəzi nəzərdə tutulur - A.T.) raxit xəstəliyinə tutuldu. Ölüm döşəyində yatan bu xəstənin başı üstün-

də çoxdan başlayan münaqişələr bu günə qədər davam etməkdə və işin içindən çıxmaq üçün sağlam bir hal çarəsi bulunacağı çox sübhəli görünməkdədir».

Yazıda Koordinasiya Mərkəzinin iflasa uğrayacağı, onun müvəffəqiyyətsizliyə məhkum olacağına qaçılmaz olduğu qeyd edilir. Çünki «mücadilədə hər əsgərə və hər vətəndaşa həyəcan və rən yeganə təbii qaynaq milli idealdır. Bu təhrikedici və ilhamverici qüvvət olmadan, heç bir zaman canlı bir icraat yapılamayacağına artıq anlaşılması gərəkdir». Tarix istiqlalçılarının inamını təsdiq etdi, bir müddət sonra - 1953-cü ilin iyulunda mərkəz iki yerə parçalandı. Amerika Komitəsi hər iki qrupa maliyyə yardımını dayandırdı, nəticədə hər iki qrup fəaliyyətsiz vəziyyətə düşdü.

«Qafqasya» kimi onun işini davam etdirən «Birləşik Qafqasya» da Kerenski və Melqunovla əməkdaşlığa gedən qeyri-rus mühacirlərini istiqlal mücadiləsinə xəyanətdə günahlandırır, əksər materiallarda bu mövzuya toxunmaqla yanaşı, məsələyə ayrıca məqalə də həsr edilirdi. «Qırmızı və Ağ rus imperialistlərinin ideyalarının heyvət ediləcək dərəcədə bir-birilərinə bənzədiklərini müşahidə edirik» sözləri ilə başlayan İbrahim Ulubaşın yazısında istər Moskvadakı, istərsə mühacirətdəki ruslar tərəfindən milli qurtuluş savaşı tarixinə qarşı amansız ideoloji mücadilə açıldığı göstərilir. Müəllif Moskvada ulu Şeyx Şamilin «ingilis və türk agentləri» elan olduğunu, eyni vaxtda Münhendə istiqlalçıların rus mühacirləri tərəfindən «çağdaş Şamillər», «yeni imamlar», «qazavatçılar» adlandırıldıqlarına diqqəti çəkir və «rus qanadı altına» girən, onlarla «anlaşma imzalayan» qeyri-rus təşəkküllərinə və «böyük rusiyaçılara» xəbərdarlıq edir: «Bəyaz və Qırmızı Rusiyanın əsarət zəncirlərini heç vaxt ayaqlarımıza taxmağa müvəffəq olmayacaqsınız».

Qafqazın tarixi və coğrafi mövqeyi regionun bir hissəsinin ayrılıqda azadlığını mümkün etmir. Başqa sözlə, Qafqaz bütünlükdə azad olmalıdır. Bunun isə bir yolu var: Qafqaz Konfederasiyası «Bizim tarixi hədəfimiz Qafqazın siyasi vəhdətini qurmaq və millətlərin milli dinamizminə istinad edərək, ondan qüvvətli bir millətlərarası faktor vücuda gətirməkdir» yazan D.Vaçnadze (Tarixi hədəfimiz: (517) regionun siyasi, hərbi-strateji və beynəlxalq rolunu dəyərləndirmək üçün məşhur ingilis Qafqazşünası D.Allenin fikirlərinə istinad edir. D.Alleninə görə, Qafqazın əhəmiyyətini orada yaşayan əhalinin sayına görə qiymətləndirmək olmaz. 5 milyon əhalisi olan Qafqaz 40 milyonluq Ukraynadan strateji cəhətdən daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif bu mülahizəni tarixi fakt və tutarlı dəlillərlə əsaslandırdıqdan sonra göstərir ki, yalnız regiondakı xalqların birliyi yaxın zamanda Vətənin azadlığını təmin edə bilər.

Müəllifin eyni mövzuya dair «Xaricdə Qafqaz birliyi hərəkatı tarixi» (518) adlı məqaləsi 1921-1952-ci illərdə nəşr edilən sənəd və materiallar əsasında qələmə alınmışdır. D.Vaçnadze yazır ki, 1918-ci ilin əvvəllərində Cənubi Qafqaz cümhuriyyətlərinin –

Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Şimali Qafqazın Cənubi Qafqaz Seymində birləşmə və qüvvətlənmə təşəbbüsləri xarici qüvvələrin təzyiqi ilə iflasa uğradı. Cənubi Qafqaz məmləkətlərinin birliyi planı suya düşdü. Bu zaman Şimali Qafqaz cümhuriyyətinin ərazisi dalğa halında gələn Ağ və Qırmızı rus orduları ilə dolmağa başlayırdı. Bolşeviklər Denikin ordusunu məğlub etdikdən sonra, birgə müdafiə üçün tədbir görməyən Cənubi Qafqazın gənc respublikalarını da istilaya məruz qoydular. Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanın böyük dövlətlər tərəfindən tanınmasına baxmayaraq, bütün Qafqaz daxil olmaqla onlar da sovetləşdirildi.

Müəllif qeyd edir ki, Qafqaz cümhuriyyətlərinin süqutu onların liderlərinin bir qisminin Avropaya mühacirətinə səbəb oldu. Həmin vaxtdan Qafqaz dövlətlərinin məsul siyasi adamları regionu müştərək siyasi əsaslarla qurmaq uğrunda ideoloji mücadiləyə başladı. Müəllifə görə, xaricdə ilk siyasi akt Gürcüstan Cümhuriyyətinin süqutu ilə bağlı 4 Qafqaz dövlətinin rəsmi nümayəndələrinin 10 iyul 1921-ci ildə Parisdə verdikləri bəyanatdır. Əlimərdan bəy Topçubaşının (Azərbaycan), A.Aqoryanın (Ermənistan), A.Şengelinin (Gürcüstan), A.Çermoyevin (Şimali Qafqaz) imzaladıqları sənədə Qafqaz cümhuriyyətlərinin tam istiqlalının yalnız onların arasında olacaq birlik ilə mümkünlüyü qənaətinə gəldikləri vurğulanır.

3 il sonra - 1924-cü il 23 sentyabrda Gürcüstandakı üsyan münasibətilə 4 Qafqaz Cümhuriyyətinin milli hökumətlərinin təmsilçilərinin - Ə.Topçubaşi (Azərbaycan), A.Hatisyan, V.Papazyan (Ermənistan), A.Şengeli, R.Ramişvili (Gürcüstan), A.M.Çermoy, Heydəroğlunun (Şimali Qafqaz) imzaladıqları bəyanatda deyilirdi ki, bu hadisələr millətlərimizin ruznaməsinə onların kültür və ekonomik rifahlarının yeganə qarantisi olan 4 Qafqaz Cümhuriyyətinin politik və ekonomik vəhdətini qurmaq məsələsini qoymaqdadır.

Qafqaz cümhuriyyətləri milli hökumətlərinin Paris təmsilçilərinin bəyanatları ilə eyni vaxtda İstanbulda Qafqaz Qurtuluş Komitəsi yaradılır. Komitə öz proqramında başlıca məqsədini belə açıqlayır: «Komitənin əsas vəzifə və məqsədini Qafqazın qurtuluşu və Konfederasiya əsasları üzərində istiqlalının qurulması təşkil etməkdədir». V.G.Cabaği, Ə.Qantəmir, A.Namitok (Şimali Qafqaz), M.Tsereteli, A.Assatiyani, D.Vaçnadze (Gürcüstan), Xosrov Sultanzadə, Əbdüləli Əmircan və Ə.Şeyxülislamzadənin (Azərbaycan) 1924-cü ilin noyabrında imzaladıqları bu sənədə əsasən 1925-ci ildən fəaliyyətə başlayan komitə, «1926-cı ildə yeni vəziyyətlər dolayısı ilə fəaliyyətini və fikirlərinin propaqandasını, Qafqazın siyasi mühacirətinin əsas kütləsinin yerləşdiyi Parisdə öz işini davam etdirir».

1929-cü ilin avqustundan Parisdə konfederalistlərin orqanı «Müstəqil Qafqaz» məcmuəsi nəşrə başlayır. D.Vaçnadze yazır ki, «bu məcmuənin ideyası və proqramı qafqazlıların xaricdəki mət-

buatı tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılır. «Azəri türk» (Azərbaycan), «Qafqaz dağlıları» (Şimali Qafqaz), «Samşiblo» (Gürcüstan) öz səhifələrində «Müstəqil Qafqaz»ı təbrik edir, ona uğurlar arzulayır. «Azəri türk» bu ideyanın (Qafqaz birliyi - nəzərdə tutulur - A.T.) qüvvətlənəcəyinə ümid etdiyini yazır (№6-7, 1929), «Qafqaz dağlıları» «Müstəqil Qafqaz»ı «həyatı və gözəl bir ideyaya xidmət» etdiyi üçün salamlayır (№8-9, 1929).

«Samşiblo» özünün ilk nömrəsində yazırdı: «Qafqaz millətlərinin birliyi fikri keçən əsrin 60-cı illərində, milli təkamül dövründə gürcü siyasət adamlarını əsaslı şəkildə məşğul edirdi. Onlar o zaman federasiya və konfederasiya prinsiplərini ortaya atmışlardı. Fəqət, bu dava nə hürriyyət dövrümüzdə, nə də hürriyyəti qeyb etdikdən sonra tərəqqi etmədi. Ancaq Gürcüstandakı 1924-cü il avqust üsyanından sonra gürcü nasional-demokratları bu davanı canlandırmaq və praktik siyasi fəaliyyət səhnəsinə çıxarmaq təşəbbüsünü üzərlərinə alırlar. 1925-ci ildən bəri xaricdə qruplar təşəkkül etməkdə və konfederasiya əsasında Qafqaz millətlərinin siyasi birliyi propaqandasının hədəfi güdülməkdədir».

Qafqaz birliyi hərəkatı nəticəsində 1930-cu ilin əvvəlində Parisdə Qafqazı Tədqiq Cəmiyyəti təsis edilir. D.Vaçnadzenin yazdığına görə, 17 yanvar 1933-cü ildə Parisdə toplanan bir yığıncaqda erməni mühacirlərinin liderlərindən A.Hatisyan və A.Camalyan da Qafqaz Konfederasiyası ideyasına tərəfdar çıxdıqlarını bəyan etmişlər. Lakin maraqlıdır ki, 1928-ci ildə Parisdə təsis edilən Qafqaz İstiqlal Komitəsinin təşəbbüsü ilə 14 iyun 1934-cü ildə Brüsseldə qəbul edilən Qafqaz Konfederasiyası haqqında bəyanatı yalnız Azərbaycan, Gürcüstan və Şimali Qafqaz təmsilçiləri imzalamışlar.

Bəyanatda Ermənistan Respublikası üçün açıq yer buraxılmışdır. Misaq ictimaiyyət arasında geniş əks-səda doğurmuşdu: kimi onu təqdir, kimi tənqid edirdi. Erməni qəzeti «Haratch» 19 iyun 1934-cü il tarixli nömrəsində yazırdı ki, erməni məsələsi hüquq nöqteyi - nəzərindən Qafqaz hüdudlarına sığmır».

D.Vaçnadze Qafqaz birliyi ideyasının qızğın tərəfdarı və təbliğatçısı Gürcüstan cümhurbaşqanı Noy Jordaniyanın «Müstəqil Gürcüstan» jurnalının iyun 1934-cü il tarixli 103-cü nömrəsində və «Prometey» jurnalının 92-ci nömrəsində «gürcücə, ingiliscə, almanca və fransızca intişar edən məqaləsini» bütünlüklə oxuculara çatdırır. Noy Jordaniya məqaləni belə başlayırdı: «Dərgimizin bu nömrəsində üç Qafqaz millətinin təmsilçiləri tərəfindən imzalanan Qafqaz Konfederasiyası misaqı dərc edilir. Bu misaq xaricdə uydurulmuş və ya icad edilmiş deyildir. Bu misaq Qafqazdan, həyatı mənfəətləri və tələbləri icabı (zərurət, lüzum - A.T.) olaraq orada yaşayan millətlərdən gəlməkdədir».

N.Jordaniya hələ Cənubi Qafqaz Seyminin dağıldığı və Gürcüstan Respublikasının qurulduğu gün «müştərək Qafqaz ümidi» haqqında fikrinin ortaya atıldığını xatırladır və yazır ki, bu ümidi vətəndə həyata keçirə bilmədik. O yazır: «Fəqət, bu ümid Qaf-

qaz millətlərinin qəlbində sönməyən bir işıq kimi qalmaqda və gələcəkdə həyata keçməyini gözləməkdədir». «Qafqaz məsələsi dünya məsələsidir» yazan N.Jordaniya bu məsələnin həllinin tək bir yolu olduğunu da göstərir: Qafqaz Konfederasiyası. N.Jordaniyanın məqaləsini D.Vaçnadze Gürcüstan cümhurbaşqanının və Gürcü Sosial-Demokrat Partiyasının liderinin siyasi vəsiyyətnaməsi adlandırır.

Soyuq müharibənin kəskinləşməsi, beynəlxalq aləmdə getdikcə ABŞ-ın nüfuzunun artması vətənin istiqlalı uğrunda ideoloji mübarizə aparən mücahidləri də ruhlandırılmışdı. Eyni zamanda ABŞ-ın sovetoloq və siyasətçiləri də SSRİ-dən olan qeyri-rus mühacirlərindən də bolşevizmə qarşı mübarizədə fəal istifadə etmək qərarına gəlirdi. Amerikanın tanınmış hərbi eksperti Valase Sarrol israrla tələb edirdi ki, SSRİ-nin qeyri-rus millətlərinin böyük potensial qüvvəsindən istifadə etməyin vaxtıdır. O deyirdi ki, bu qüvvə atom bombasından da güclüdür və Hitlerin məğlubiyyət səbəblərindən biri də qeyri-ruslarla siyasətin yanlış qurulması idi (528). Qeyri-ruslara münasibətdə ABŞ siyasətində dəyişiklik açıq hiss olunurdu. Təsadüfi deyil ki, SSRİ ərazisindəki məhkum millətlərin milli hisslərinin sönməməsi üçün «Amerikanın səsi» radiosu gürcü, erməni, Azərbaycan, Ukrayna və b. dillərdə verilişlərinə başlamışdı. Eçison, Eyzenhauer, Con Foster Dalles, Ceyms Bernxem kimi siyasət və diplomatiya xadimləri «Sovetlər Birliyindəki əsir millətlərin məsələsində Amerikanın tətbiq etməsi lazım gələn real politikanın əsaslarını» bəyan edirdilər (yənə orada).

Bununla belə, qeyd olunmalıdır ki, Amerika Komitəsinin fəaliyyəti qüsurlu idi və bu cəhətdən istiqlalçılardan tənqidinə məruz qalırdı. «Təcrübədən görüldüyü kimi, Amerika Komitəsinin təşkilat məsələsi böyük zorluqlarla qarşılanmış və arzu edilən nəticə əldə edilməmişdir. Ən böyük əngəl isə - işə başlamazdan əvvəl qəti dərəcədə nəzərə alınmamış millətlər məsələsidir, yəni Sovetlər Birliyi çökdükdən sonra əsir xalqların müstəqbel (gözlənən, gələcək - A.T.) quruluşu kimi ən mühüm bir məsələ nəzərə alınmamışdır» yazan «Birləşik Qafqasya» göstərirdi ki, Amerika Komitəsi fəalları başlanğıcda Amerikada yerləşən yalnız rus mühacirləri ilə əlaqə saxlamış və bu səbəbdən də onlarda Sovetlər Birliyi haqqında «vahid və bölünməz Rusiya» kimi yanlış və xətalı bir görüş formalaşmışdır (529). Bir müddət keçdikdən sonra Amerika Komitəsi növbəti uğursuz cəhd edir: Ukrayna və belarusların qatılmadığı, digər qeyri-ruslardan isə «uydurma və qiymətsiz təmsilçilərin» və «bütün və bölünməz Rusiya» şüarını özünə fəaliyyət proqramı seçən 4 rus təşəkkülünün iştirakı ilə Visbaden, sonra Münhen konfranslarını keçirir və həmin tədbirlərdə əsir millətlərin mənafeyinə zidd sənədlər qəbul edilir. Nəticədə istiqlalçı qeyri-rusların kəskin etirazı ilə üzləşir. «... yavaş-yavaş təcrübə yolu ilə, həqiqəti anlayan Amerika Komitəsi» ən əvvəl adını heç bir mübahisə doğurmayan adla dəyişdi. Sonra «Paris bloku» adı altında birləşmiş bəzi mühacir təşəkküllərini də öz tədbirlərinə

dəvət etdi.

Amerika Komitəsi iki illik fəaliyyəti haqqında və daha çox mühacir tənqidlərinə cavab olaraq, «Medalın iki üzü» adlı broşura buraxır. Müəlliflər mühacirətin bir qisminin «Amerikalıların velikorus imperialistlər» olduqlarını, digər qisminin də «Amerikalıların Rusiyanı parçalamaq» istədiklərini iddia etdiklərini yazırdılar. «Birləşik Qafqasya» «tarixi hadisələri təhrif edərək, Amerika Komitəsini aldadan rus imperialistlərinin» əsl simasını açır və ümid edir ki, Amerika Komitəsinin topladığı təcrübə gələcək fəaliyyət üçün «çox faydalı təməl təşkil edəcəkdir». jurnal yazır: «Amerika Komitəsi Sovetlər Birliyindəki gerçəklik haqqında daha çox məlumat topladıqca, Sovet boyunduruğunda inləyən xalqların tarixində fəaliyyəti və rolu daha səmərəli olacaqdır».

«Birləşik Qafqasya» istiqlalçıların orqanı idi. Mütəhərrik və mürəkkəb tarixi şərait, ictimai-siyasi mühit onların mübarizə üsulu və taktikasına müəyyən dəyişikliklər etsə də, əsas prinsip, amal və proqramdan döndərə bilməmiş, sonadək «hər şeydən öncə - istiqlal» demişlər. Təbii ki, Qafqaz birliyi şüarı ilə tarix səhnəsinə çıxan «Birləşik Qafqasya»nın başlıca mövzularından biri də istiqlal uğrunda mübarizə tarixi və onun qəhrəmanları olmuşdur. Bu mövzudakı yazılarda üç cəhət daha qabarıq diqqəti çəkir:

- istiqlalın dəyərləndirilməsi; «dünyanın gələcəyi insanın haqq və hürriyyətini inkar edən totalitar rejimlərdə deyil, bayraqlarında insanlara hürriyyət, millətlərə istiqlal şüarını yazan demokratlardır» (430). «İstiqlal millətin ən böyük sərvətidir». (Yenə orada)

- istilanın izi; Qafqaz cümhuriyyətlərinin bolşevik istilasına məruz qaldığı gün «heç zaman unudulmayacaq milli matəm, milli fəlakət» (269) günüdür.

- istiqalala inam; «Qalibiyyət günəşi qızıl istibdad zülmü altında inləyən əziz vətənimizdə 1918-ci ilin mayında olduğu kimi yenidən doğacaqdır. Buna qətiyyənlə şübhə etmirik» (M.Ə.Rəsulzadə. «Azərbaycan istiqlalının elanı» (431). «Azərbaycan türklərinin 1918-ci ildə bir dəfə imtahanını verdikləri və hər baxımdan layiq olduqlarını isbat etdikləri ən təbii haqları olan istiqlallarına təkrar qovuşacaqları gün uzaq deyildir» (M.H.Türkəqul. «Azərbaycan türklərinin istiqlal günü» (480). Azərbaycan istiqlalçılarının «Birləşik Qafqasya»da bu qəbildən olan yazıları göstərir ki, sovet rejiminin «şiddət və təzyiq siyasətinə rəğmənlə, ruslar Azərbaycanı yalnız maddətən istila etməyə müvəffəq olmuş, vətən mənən fəth edilməmişdir» (Yenə orada).

İstiladan dərhal sonra başlanan üsyanlar, davam etməkdə olan etiraz aksiyaları sovet ideologiyasının ruhən Qafqaza yad olduğunu təsdiq edir. Mühacirlərin sovetə qarşı ideoloji mücadiləsində «bütün ilahi və bəşəri qanunları çeynəyən Sovet hökumətinin cinayəti haqqında» Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, azad dünya dövlətlərinə müraciətləri mühüm yer tutur. «Birləşmiş Millətlər Təşkilatının heç bir orqanı bütün Qafqaz millətlərinin

varlıqlarını təhdid edən sovet diktatorluğunun həyata keçirdiyi bu qorxunc qətləmə lazımi əhəmiyyət verməsə də», Qafqazın mühacir təşəkkülləri ruhdan düşmüş, vətənlərinin inandıqları günə - istiqlalə qovuşacaqlarına tam əminliklə mübarizəni davam etdirirdilər.

«Birləşik Qafqasya» qeyri-rus mühacirlərinin, o cümlədən Azərbaycan istiqlalçılarının həyatında və mətbuat tarixində parlaq iz qoymuşdur. Jurnal soyuq müharibənin qızğın vaxtında üzərinə ağır və məsuliyyətli missiya götürdü: «Rədd olsun «bölünməz və bütöv Rusiya, yaşasın Qafqaz Konfederasiyası, yaşasın millətlərin istiqlal haqqı!». «Birləşik Qafqasya» bu tarixi vəzifənin öhdəsindən şərəflə çıxdı, ruslarla və onlarla əməkdaşlığa üstünlük verən qüvvələrlə ideoloji mücadilədə qalib gəldi. SSRİ-dəki məhkum millətlərin istiqlal problemini bolşevizmə qarşı mübarizə proqramının tərkib hissəsinə çevrilməsinə öz töhfəsini verdi, Qafqaz Konfederasiyası ideyasının yenidən gündəmə gətirilməsində, onun yayılmasında, kütləviləşməsində böyük rol oynadı.

**«БИРЛЯШИК ГАФГАСИЯ» («ОБЪЕДИНЕННЫЙ КАВКАЗ») –
ТРИБУНА ИДЕИ КАВКАЗСКОЙ КОНФЕДЕРАЦИИ**

А.ТАХИРЛИ

РЕЗЮМЕ

Ежемесячный орган Комитета Независимости Кавказа «Бирляшик Гафгасия» продолжал работу журнала «Гафгасия», издававшегося в Мюнхене с августа 1951 г. по 1952 г. С января 1953 г., т.е. после 17 номера, журнал «Гафгасия» начал выходить под названием «Бирляшик Гафгасия», сохраняя свою программу и авторский состав. Как предыдущая «Гафгасия», так и «Бирляшик Гафгасия» вышла под редакцией Али Хан Кантемира на 3-х языках: турецком, английском и русском. Азербайджанские эмигранты, в том числе М.А.Расулзаде, М.Б.Мамедзаде, Н.Кейкур, М.Туркегул, С.Текинер, Ф.Дарьял играли ведущую роль в издании журнала.

Темы «Бирляшик Гафгасия» были разнообразными, но деятельность журнала можно было бы охарактеризовать одним предложением: Идеологическая борьба за создание Кавказской Конфедерации.

Журнал сыграл блестящую роль в жизни и в истории печати нерусских эмигрантов и прежде всего азербайджанских борцов за независимость.